

L'obra de pauma a Capdepera

(abans de l'any 1800)

Josep Terrassa Flaquer

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA
Capdepera
2026

Publicat a:

Cap Vermell,
wel 15 i 20 de juny
2026

NOTA

Conferència dita dia 4 de juny en el marc de la VI Setmana de l'Art de la Pauma.

Alguns trets distintius de l'obra de pauma a Capdepera

La memòria que conservam sobre el passat de l'obra de pauma es limita a la darrera època de dita artesanía; és a dir, de finals del segle XIX ençà. La majoria de gabellins, amb algunes excepcions, lligam dit passat a unes vivències llunyanes, a uns records transmesos pels nostres pares i padrins, i a un interessant arxiu fotogràfic que recull fidelment quasi un segle d'intensa activitat artesana.

L'escassa bibliografia disponible sobre el tema no ajuda a superar dita limitació temporal. El millor treball que s'ha publicat fins ara és obra de diversos autors i és de l'any 1990, amb el títol: *L'obra de palma. Cistelles, graneres i cordats*. La pobra documentació disponible va portar els autors a manifestar que «fins a la primera meitat del segle XX no es planteja l'expansió de l'obra de pauma de forma seriosa com a possible sortida econòmica a considerar» o també «el fet que l'obra de pauma generàs un actiu moviment comercial a finals del segle XIX no va esser més que una anècdota». Dita desorientació encara segueix vigent.

L'artesanía de l'obra de pauma sempre ha format part de la vida dels gabellins; una afirmació rotunda i em sembla que inapel·lable.

En desconeixem els orígens, que bé podríem situar a la prehistòria, però quasi segur que a l'època andalusina (entre l'any 908 i el 1229) ja formava part dels quefers quotidians dels nostres avantpassats; aquells que començaren a ser anomenats 'gabellins' (habitants de les muntanyes). Quan l'any 1300 el rei Jaume II manà la fundació de Capdepera l'obra de pauma ja era una activitat arrelada a la nostra contrada.

A l'inici de la segona meitat del segle XIX aquella antiga activitat artesanal es convertí en una prometedora indústria o protoindústria, segons expressió del professor Ramon Molina, orientada cap a l'exportació, principalment a Catalunya, cosa que generà un important comerç per via marítima. Així, entre 1860 i 1897 Capdepera va passar de 1.731 h a 2.746 h.

A Mallorca hi ha altres tres pobles com Artà, Pollença i Andratx, que han treballat l'artesanía de la cistelleria utilitzant de matèria primera les palmes de garballó, una palmera que també abunda a dits termes municipals. Ara bé, la confecció de cistells i altres peces quedà històricament reduïda a l'àmbit local.

Un treball de camp realitzat per Magdalena Palmer Verger, publicat l'any 1958, conclouïa que en els pobles de Pollença i d'Andratx hi havia aleshores un 15% de la població local que trenava les fulles del garballó. En el mateix any de 1955, les persones que feien obra de pauma en els pobles d'Artà i Capdepera representaven el 60% del conjunt dels seus habitants. Mentre que en els dos primers pobles la gent treballava per al consum local, en el nostre cas la producció d'obra anava dirigida a l'exportació.

En aquest salt quantitatiu que implica passar d'un treball artesanal fet ocasionalment a un altre que s'autoimposa un ritme i un compromís diari, hi hem de cercar l'inici de la nostra protoindústria; una transformació que va requerir d'una infraestructura econòmica i comercial (botigues, magatzems, mitjans de transport, llistats de clients, xarxa de distribució, etc) i que alhora es traduïa en un intens comerç. Des del moment en què la confecció d'obra de pauma fou capaç de crear estructures comercials s'entrava en una altra dimensió productiva, era l'inici d'un procés d'industrialització.

El poble, capaç de produir i d'introduir a diferents mercats uns centenars de tones d'obra de pauma, normalitzà que convenia expandir-se per altres pobles. Entre els anys 1884 i 1893 la gabellina Joana Maria Sancho i el seu marit passaren a residir a Pollença, on treballaren de forners. Els vespres na Joana ensenyava a les veïnades a fer obra de pauma seguint el model gabellí. En aquells escassos nou anys dita activitat artesanal no aconseguí arrelar.

A Artà, en canvi, sí que va fructificar la producció d'obra de pauma. Els artanencs també haurien treballat dita artesanía des de l'època andalusina, però durant segles es limitaren a atendre les necessitats familiars i locals. Quan Capdepera començà a viure millor gràcies a la producció d'obra de pauma amb criteris industrials, entorn a 1860, molts artanencs migraren cap al nostre poble. Així, l'any 1867, Antoni Fuster Aguiló *Ranxer* passà a residir en el nostre carrer Major, on, l'any següent, fundava una empresa destinada a l'exportació d'obra de pauma. L'any 1885, segons el Padró de població de 1889, acollíem Eloi Fuster Forteza, el qual fundà una altra empresa d'exportació. I ja tombant el segle ambdós estengueren el negoci a Artà, on foren molt ben acollits.

Quan la nostra artesanía es transformà en una indústria el poble entrà en una progressiva renovació; ja s'ha esmentat l'important creixement demogràfic i la creació d'una infraestructura comercial cada vegada més complexa; cal afegir-hi una considerable ampliació i millora de la xarxa urbana, les cases s'engrandiren i es modernitzaren, es bastiren serveis i arrelaren uns trets culturals prou avançats en aquella època, els quals passaren a identificar-nos com a poble.

Parlar de l'obra de pauma a Capdepera implica valorar l'aportació d'una artesanía que durant segles va permetre als gabellins obtenir els aliments que necessitaven i que quan es convertí en una indústria modernitzà el poble en tots els sentits. A finals del segle XIX els gabellins es

distingien, juntament amb Sóller, per tenir un elevat grau d'alfabetització, per la participació de la dona a l'economia domèstica, per la diversitat cultural i tolerància religiosa, pels seus moderns indicadors demogràfics, per una economia diversificada, etc. Quatre dècades d'intens treball d'obra de pauma havia transformat el poble.

Etapes en la història de l'obra de pauma

Època andalusina

Durant uns tres segles les Illes Balears van estar poblades per diferents onades migratòries procedents del sud de la península o directament del Marroc. El nord d'Àfrica també és terra de garballons, amb una població hereva d'una rica tradició artesanal on encara s'hi treballa l'obra de pauma. El garballó també colonitza les garrigues i boscos mediterranis de les províncies d'Andalusia amb vorera de mar. Per tant, aquells pobles musulmans que entre els segles X i XIII ocuparen les Illes eren coneixedors de l'artesanía de l'obra de pauma i la importarien.

La població camperola andalusina residia a alqueries, unes reduïdes comunitats o clans familiars que eren autosuficients. Aquella gent fou la creadora de rics espais agraris als quals portaren l'aigua d'escorrentia dels

torrents mitjançant preses, canals i síquies; dominaven diverses artesanies, eren terrissaires, teixidors i confeccionarien peces amb obra de pauma que utilitzarien en la seva vida domèstica i en les activitats agràries.

Llavors l'artesanía no pretenia res més que treure profit a tot allò que oferia la naturalesa i obtenir de manera directa i immediata un objecte útil. Les fibres vegetals permeten ser trenades i confeccionar cordes i cistells, tan necessaris per a la vida camperola; una ensenyança tan antiga com la vida de l'home en comunitat.

Els colonitzadors catalans

L'any 1229 Mallorca fou conquerida per forces catalanes i s'iniciava una nova colonització. La població nouvinguda va seguir residint a les antigues alqueries andalusines i va aprofitar el seu patrimoni: cases, horts, boscos, síquies, camins, els camps de conreu i els molins d'aigua per a moldre el gra. Malgrat la brutalitat de la conquesta els nous colons reaprofitaren aquell ric patrimoni material i cultural, entre el qual s'hi comptaria l'artesanía de l'obra de pauma.

A diferents indrets de Catalunya, com a Mas de Barberans, s'hi confecciona obra de pauma, però allò més probable és que dita artesanía fos una introducció andalusina reaprofitada pels nous colons.

El segle XIII i la primera meitat del XIV foren de bonança econòmica, però a partir de 1343 les epidèmies de morbo foren recurrents, cosa que delmà la població i ensorrà l'economia. Una vegada dins el corpredor cycle depressiu la confecció d'obra de pauma seria mínima. En unes circumstàncies tan adverses trobam el primer document relacionat amb dita artesanía. Així, el 19 de maig de 1397, Joan d'Orpí manifestava que alguns van amb cans i entren dins la seva alqueria i tallen càrritx, paumes i un tronc; demana al baile del castell que faci un ban i castigui aquestes malifetes amb una multa de 50 lliures (Llorenç Lliteres. *Artà en el segle XIV*. Gràfiques Miramar. Any 1971, p 526).

Tant el càrritx com les paumes de garballó són dues matèries primeres que es poden trenar i de les quals llavors ja se'n feria un bon ús. La cultura agrària ha utilitzat, des de temps immemorial, el càrritx per a fer vencills amb els quals lligar feixos de plantes o de llenya; també s'ha emprat per a cobrir el sòtil de les barraques de camp i de cases fins a temps recents. Amb les paumes ja es confeccionaria cistelleria i cordes. Ambdós vegetals eren valuosos i prova d'això era el fet que Joan demanàs una multa per als infractors i evitar la repetició de robatoris tan danyosos. L'obra de pauma sempre ha estat una activitat desenvolupada dins la intimitat de les llars, cosa que impedeix que la documentació ho reculli; la denúncia d'un robatori és la anormalitat que ens permet saber que ja s'utilitzaven les paumes per a activitats artesanals.

El nostre segle XV fou catastròfic, fins al punt que en algunes ocasions el castell fou abandonat. Així, l'any 1495 el batle d'Artà comunicava que *«a causa del suspició del morbo los habitants en lo castell del cap de la pedra haurien desamparat lo castell ... mana a Fra Jordi Fabregat castellà del castell que faci la custodia del castell que fer és tengut»* (Antoni Gili. *Artà en el segle XV*. Gràfiques Miramar. Any 1983. p. 128).

Durant dues centúries el gabellí va patir una depriment existència que semblava no tenir fi.

Els traginers

Ja avançat el segle XVI dos llunyans esdeveniments contribuïren, per la repercussió que tengueren, a redreçar la situació social i econòmica de l'illa: el Concili de Trento (clausurat l'any 1563) i la batalla de Lepant (any 1571), dos fets especialment transcendents que esperonaren l'Església a mobilitzar-se i a renovar-se profundament. En aquells anys apareixen en els llibres de la claveria d'Artà el pagament d'importants adobs a l'església del castell.

A les darreres dècades del segle XVI el nostre temple passà de ser una minúscula església de colonització que coincidia amb la primera volta de l'edifici actual a ocupar tota la nau principal del temple, formada per quatre voltes. Aquella important transformació ens indica que a la fi s'havia superat una desgraciada època i que el poble va créixer fins a augmentar considerablement la població. Si no vaig errat es passaria d'uns escassos dos-cents habitants a prop de mig miler.

L'Església local es reorganitzà i bastí nous fonaments per a la renovada comunitat. L'any 1577 es constituïren rendes perpètuas per a disposar d'un prevere de manera permanent; es concedia llicència per posar

el Santíssim Sagrament a l'església del castell i s'iniciava la devoció a la Verge de l'Esperança. També obtingueren el consentiment del bisbe per a batiar i l'any 1597 s'obria el primer llibre de baptisme.

Aquella profunda reorganització de la feligresia local i l'embranchida que prengué demostra que al darrera hi havia un poble actiu. Per a mantenir l'esmentat creixement demogràfic es mobilitzarien nous recursos econòmics i seria llavors quan sorgiren els primers traginers, els encarregats de bescanviar a fires i mercats illencs un producte local confeccionat amb brins de pauma i obtenir aliments, aquells que el poble necessitava. Els traginers disposaven d'un o més animals de càrrega que, a més de fer feina al camp, utilitzaven puntualment per a transportar productes locals als mercats de l'interior. La terra dels gabellins no és gaire generosa i plou poc, per la qual cosa moltes anyades eren deficitàries. Aleshores els traginers posaven les beaces a les seves bísties, hi encistellaven l'obra de pauma i partien amb la finalitat d'aconseguir allò que mancava.

Els traginers locals eren qualche cosa més que uns transportistes; l'aïllament que patíem obligava a treure el màxim rendiment al trasllat de mercaderies. Aquells incipients negociants disposarien a casa seva d'una diminuta botiga on oferien els productes que, a comptagotes, els veïns anaven adquirint. Els traginers eren la clau de volta de la nostra economia: recollien obra de pauma, la transportaven, la bescanviaven i amb els productes obtinguts asseguraven la supervivència de la comunitat gabellina.

Els gabellins sempre han emprat la paraula 'traginer' com a sinònim de 'comerciant amb obra de pauma', segurament perquè ambdós es dedicaven al comerç de la cistelleria local i disposaven de botiga pròpia, dues característiques que definien un i l'altre. Per a l'artesà local que confeccionava obra no importava si amb els anys havien canviat els mitjans de transport, si les peces anaven adreçades a una clientela pagesa o ciutadana o si els productes s'exportaven fora de l'illa; allò que els definia era la tasca que complien dins l'economia local.

No tenim constància de l'existència de traginers fins l'any 1692. Així, en data 12 de maig, el notari d'Artà aixecava acta segons la qual el vicari perpetu i els obrers de la capella de Sant Antoni de dit poble concedien l'administració i el bon govern de la capella de Sant Antoni de Viana de l'església reial de Capdepera al seu vicari i als honorables pagesos i traginers (Antoni Gili. *Sant Antoni Abat, festa popular d'Artà*. Ed. Documenta Balear. Any 1997, p. 69).

El segle XVII va ser una època difícil i perillosa. L'any 1666 els gabellins feren guàrdia de dia i de nit; pretenien que els jurats d'Artà els fessin un porxo a continuació del portal del castell on resguardar-se els dies de pluja (Antoni Gili. *Artà en el segle XVII*. Ed. Documenta Balear. Any 2003, p. 124). Llavors la milícia, o els pagesos que els suplien, vivien en unes condicions miserables. Segons Miquel Àngel Casanovas, «a Menorca fins i

tot la tropa professional es trobava gairebé sempre en un estat lamentable. Les pagues arribaven amb un retard d'anys, la qual cosa obligava a soldats i oficials a guanyar-se la vida com a jornalers o artesans, feines que compatibilitzaven amb les seves obligacions militars. A més, els soldats feien abús de l'exempció d'impostos de què gaudien per dedicar-se al contraban». (Història de Menorca. Editorial Moll. Any 2016, p. 212).

Aquelles freqüents jornades de guàrdia en el castell, a les quals estaven obligats els gabellins, no els permetien conrear les terres ni cuidar els ramats, cosa que els empobria encara més. Malgrat les continuades queixes i sol·licituds reclamant l'exempció d'impostos la situació no canviava. A un mapa del castell i dels seus voltants de l'any 1696, conservat a l'Archivo Nacional de Simancas, consta que a la part baixa de l'interior del castell hi havia quatre suposades sitges. Aleshores la fortificació comptava amb un quarter i una guarnició militar professional, la qual es trobaria en la lamentable situació descrita. La meua interpretació és que els soldats es dedicaven a la producció de carbó per a sobreviure.

Si la milícia destinada a llocs aïllats i remots, com la fortificació de Cala Fornells (Menorca), es dedicava a activitats il·legals o complementàries per a sobreviure, ens hem de preguntar com s'havien organitzat els gabellins quan eren ells qui guardaven el castell. Una vegada més he de recórrer a la hipòtesi i allò més versemblant és que aprofitaven les guàrdies per fer obra de pauma. Què podien fer en benefici propi durant aquells interminables dies?; de què vivien si no podien conrear la terra? Els traginers seguien sent la peça fonamental de l'economia local, aquells que distribuïen pels pobles de l'illa els excedents d'obra de pauma produïts durant les incomputables guàrdies en el castell o vigilant la vorera de mar.

A Capdepera l'ofici de traginer es va mantenir fins a finals del segle XIX; l'arribada del tren a Manacor (any 1879), l'empenta comercial de Ciutat, els carruatges, les noves xarxes de distribució i de venda i tot un conjunt de millores els retiraren. Els darrers traginers locals degueren ser Antoni i Josep Caldentey Gili *Creu*, els quals deixaren l'ofici entrada la dècada de 1890.

Els *Creu* eren cinc germans. El primogènit, en Llorenç, havia nat a Capdepera l'any 1829 i es dedicà al comerç d'obra de pauma, assistint als mercats d'Inca i de Sineu, seguint els antics camins de ferradura. Quan el nostre comerç començà a prendre volada cercà la col·laboració dels germans Antoni i Josep, organitzant una xarxa de distribució i venda pels pobles de l'interior de l'illa, la zona més pagesa.

Antoni fixà la residència a Inca, on l'any 1869 va néixer el fill Antoni (Padró de població de 1911). Durant unes tres dècades va viure a la capital del Raiguer, cosa que va fer que a Capdepera se'l conegués com Antoni *Creu d'Inca*. Entorn a 1870 comprà l'antiga posada de Sa Mesquida, un casal que actualment acull el nostre ajuntament.

L'any 1984 *Cap Vermell* publicava el capítol 17 de la *Història de Capdepera*, de Joan Sancho Alzamora Coll. Explicava que «*les beaces es feren servir fins als anys seixanta o setanta del segle XIX, quan foren substituïdes pels carros, uns mitjans de transport que s'imposaren amb molta facilitat. L'amo Antoni Creu, que aleshores comerciava entre Inca i Capdepera amb negoci d'obra de pauma i gèneres variats, introduí en el poble nombrosos carros usats i els baratava amb senalles; perquè fossin més bons de pagar deixava que els compradors entregassin a compte cada setmana una determinada quantitat d'obra*».

En Josep Creu, nat a Capdepera l'any 1844, es traslladà a viure a Sineu, on l'any 1886 va néixer el fill Josep. Aquella aventura comercial finalitzà entorn a 1894, quan els dos germans passaren a residir definitivament a Capdepera.

Els inicis de l'exportació d'obra de pauma

El segle XVIII fou un temps favorable per als interessos gabellins. La població es va doblar i arribaria al miler d'habitants a finals de segle. Una vegada més fou la producció d'obra de pauma allò que donà un fort impuls a la nostra economia; també hi contribuïrien la producció d'oli i millores en el conreu de secà.

El juny de 1715 desembarcava a Mallorca l'exèrcit del rei Felip V i ocupava l'illa sense resistència. Així, Juan Barneda a finals d'any era nomenat governador interí del castell. Llavors la nostra fortalesa ja disposava d'una guarnició de soldats, els quals tenien el quarter a una habitació habilitada l'any 1686.

El fet de destinar un destacament de soldats a Capdepera tenia l'avantatge que lliurava els gabellins de les guàrdies en el castell i de la vigilància de la marina. En sentit contrari, actuava l'obligació de subministrar virtualles, principalment farina i oli, a la guarnició, cosa que agreujava el secular dèficit de cereals i aliments que el poble patia.

El 21 de juliol de 1731 el batle reial d'Artà, Joan Sureda, comunicava al governador de Capdepera que enviàs un llaüt amb sis homes a carregar llenya de pi. El governador respongué que en el poble no hi havia cap llaüt per fer el servei perquè el patró Joan Cirer era a Formentor a carregar paumes (Antoni Gili Ferrer. *Aspectes històrics sobre l'obra de pauma*. III Jornades d'Estudis Locals. Capdepera, 2007).

Al municipi de Capdepera, segons Miquel Garau Aguiló Bessó, no es recollien més de 5 o 6 tones de paumes, quantitat insuficient, ja a principi del segle XVIII, per atendre la demanda que en feien els nostres artesans. Llavors els gabellins ja es desplaçaven a altres indrets per aconseguir les paumes que aquí mancaven. Aleshores ben bé es podien fer servir unes 10 tones de dita matèria primera.

Capdepera, fins ben entrat el segle XIX, no va tenir barca pròpia, per la qual cosa s'aprofitava l'arribada d'un llaüt procedent d'Alcúdia, de Maó o d'altres ports per introduir allò que necessitaven i fer intercanvis comercials.

Un cop signat el Tractat d'Utrecht (any 1713) Menorca passà a ser una colònia anglesa. Fins llavors havia estat una illa deficitària en la producció de cereals però amb la dominació anglesa es convertí, principalment Maó, en un gran centre comercial. En un segle dita ciutat passà de 4.580 habitants a 14.200 habitants l'any 1815; econòmicament es convertí en el gran port mercantil de l'illa i del Mediterrani occidental. Allà hi fondejaven les esquadres angleses per a carregar les provisions que necessitaven, també se subministraven virtualles a la important guarnició anglesa destinada a l'illa i s'atenien les obres i els treballadors que sense parar fortificaven el port.

L'any 1778 unes 90 naus menorquines es dedicaven al noliejament de mercaderies, principalment blat. Les seves rutes abraçaven tota la Mediterrània. El port de Maó era la gran plataforma redistribuïdora del blat, el qual s'importava de les terres orientals (Ucraïna i zones del Mar Negre) i s'exportava a tota la costa mediterrània occidental (Miquel Àngel Casasnovas Camps. *Història de les Illes Balears*. Editorial Moll. Any 1998, p. 289).

L'any 1789 els gabellins mantenien intercanvis comercials amb Menorca, amb Maó especialment, on exportaven obra de pauma (Jeroni de Berard. *Viaje a las Villas de Mallorca*. Luís Ripoll Editor. Palma 1983, p. 130). Els menorquins llogaven les seves naus per mercadejar amb els productes depositats en el port de Maó, el qual gaudia de la categoria de port franc. Per dit motiu les mercaderies no pagaven drets d'entrada ni de sortida, cosa que permetia servir a un bon preu. Moltes d'aquelles operacions comercials es feien de contraban per eludir el pagament d'imposts en el lloc de destí.

Quan Jeroni de Berard visità Capdepera l'illa de Menorca era espanyola (1782-1798), per la qual cosa el comerç entre les illes era legal. Durant els anys de domini anglès els intercanvis comercials patien restriccions per motius polítics i econòmics i es gravaven els productes amb impostos. Aleshores les navilieres menorquines seguien fent comerç, però de contraban.

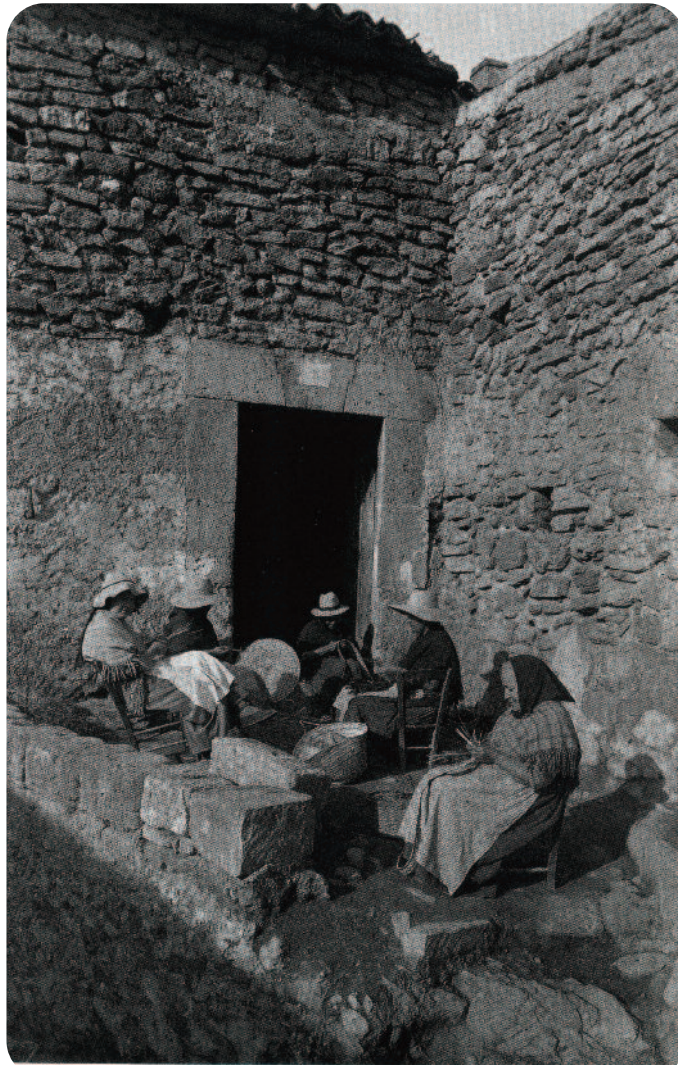
Joana Maria Escartín (*El quefer ocult*. Edicions Documenta Balear. Any 2001, p. 114-117) recull part d'unes Memòries elaborades per la *Societat Econòmica d'Amics del País*. Dita *Societat*, any 1789, recomanava fomentar l'obra de pauma més enllà del poble de Capdepera amb l'objectiu de facilitar a la pagesia un increment dels guanys els dies o les hores que no podien treballar. La proposta no va tenir èxit però demostra que es reconeixia l'interès de dita manufactura.

La Memòria seguia explicant que mentre a Inca, Binissalem, Sant Joan o Mancor les manufactures es treballaven els vespres o els dies de pluja, a Capdepera es feia obra de pauma a qualsevol hora del dia. Per tant, la cistelleria, per a la família gabellina, requeria el màxim interès i dedicació. Un altre tret important que destacava era el fet que en la confecció d'obra de pauma hi participaven les criatures des de ben petites, una característica que també va assenyalar Jeroni de Berard. De tot això es dedueix que el percentatge de gabellins que feien obra era elevadíssim.

La Memòria de l'any 1800 aconsellava invertir en la construcció de bons camins i millorar els mitjans de transport, perquè potenciaria la producció de manufactures i el comerç. Aleshores era més fàcil i rendible transportar mercaderies per la mar que per terra. Molts camins eren de ferradura, transitables únicament per a bísties amb beaces i amb força per a superar colls i torrenteres. Mentre que els llaüts podien transportar unes quantes tones de mercaderia, les bísties de càrrega no anaven molt més enllà del centenar de quilograms. Aquell endarreriment va fer que els gabellins, empesos per la necessitat, descobrissin rutes marítimes que els permeteren atendre les seves necessitats.

La tradicional feina dels traginers es va complementar amb la ruta marítima cap a Menorca. Quan a Mallorca es produïen males anyades els nostres traginers s'adreçaven a Maó per a resoldre els problemes de subministrament de gra, cosa que degué passar freqüentment mentre Menorca va ser anglesa, és a dir, fins l'any 1802.

La recomanació que feia l'il·lustrat Jeroni de Berard als gabellins de dedicar més esforços al conreu de la terra per millorar el rendiment del seu treball no degué tenir gaire èxit. La proposta econòmica gabellina anava en un altre sentit: incrementar la confecció d'obra de pauma per augmentar el comerç i el nombre de mercats accessibles; un objectiu que es basava en l'arrelat convenciment que la producció d'obra de pauma era la nostra riquesa.

CAP VERNELL

Biblioteca Digital

